

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ ve ÖĞRETMENİN NİTELİKLERİ

Prof.Dr. Ayla OKTAY *

GİRİŞ

İnsanoğlunun yeryüzüne gelişi ile başlayan öğretim faaliyeti, başlangıçta aile üyeleri, kabile büyükleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bilgiler artıp karmaşılaştıkça, genç nesile bilgi aktaracak, onun hayata hazırlanmasına yardımcı olacak bilgilerin bu iş için ayrılan özel bir kurumda (okulda) ve görevi yalnızca öğretmek olan kişilerce (öğretmenlerce) yapılması benimsenmeye başlanmıştır. Bugün okulun ve öğretmenlik mesleğinin tarihçesi hakkında kesin bilgiler vermek mümkün olmamakla birlikte, öğretme-öğrenme işinin insanlık tarihi ile başladığını kabul edersek, öğretmenlik mesleğinin de dünyanın en eski mesleklerinden biri olduğu söylenebilir. Gerçi öğretmenlik çok uzun yıllar din adamları veya filozofların, kendi temel uğraşlarının yanısıra sürdürdükleri ikincil bir görev olmuştur. İnsanlığın bazı dönemlerinde de eğitim görmüş kölelerin kullanıldığı bu görev, bugünün çağdaş toplumlarında genç kuşağın eğitim ve öğretiminde son derece önemlidir. Ve artık, özellikle bu meslek için belirli bir hazırlığa sahip kişilerce yapılması da giderek yaygınlaşmış bulunmaktadır.

Özellikle 19.yy. dan başlayarak öğretmenin, öğretmenlik mesleğine hazırlayan özel kurumlarda yetişmesi konusu giderek yaygınlaşmış bulunmaktadır.

Ülkemizde öğretmen yetiştiren kurumlara göz atacak olursak; Osmanlı Devleti'nde çok amaçlı bir eğitim-öğretim hizmeti veren medresenin bir yandan din adamı-adalet mekanizması için eleman yetiştirirken bir yandan da Medrese ve Sıbyan okulu için öğretmen yetiştirdiği, görülmektedir. Burada özellikle dikkati çeken nokta, Sıbyan Okulu öğretmenlerini yetiştiren programda Fıkıh dersinin yerine öğretim yöntemlerinin okutulmasıdır (Akyüz, 1989).

---

* Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Yüksekokulu Müdürü.

Öğretmenlerin kendilerine özgü özel eğitim-öğretim kurumlarında yetişmeleri konusu ilk kez Tanzimat sonrası gerçekleştirilen reformların önemlilerinden biri olarak kabul edilebilir. 1848 yılında ilk Erkek Öğretmen Okulu "Darülmuallimin" İstanbul'da açılarak, yeni açılan okulların öğretmenlerinin bu kurumdan yetişmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra kızların ilkokul sonrası öğretim kurumlarına gönderilmeye başlanmaları sonunda, bu kurumlarda görev yapacak kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi işi gerçekleştirilmiş ve ilk Kadın Öğretmenlerin yetiştirilmesi işi gerçekleştirilmiş ve ilk Kız Öğretmen okulu olan "Dar-ül Muallimat" 1870'te yine İstanbul'da açılmıştır. Uzun yıllar yalnız İstanbul'da bulunan bu iki kurum aracılığı ile ülkedeki okulların öğretmen ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış, ilk kez II. Abdülhamit döneminde taşrada da benzeri okullar açılmaya başlanmıştır (Koçer, 1967, ss. 10-11, 21, 32).

Zaman içinde ülke çapında yaygınlaştırmaya çalışılan öğretmen yetiştiren kurumlara, yüksek okul ile ana okulu öğretmenliği bölümleri eklenmiş, böylece ülkedeki her seviyede okul öğretmenlerinin öğretmen yetiştiren kurumlardan yetişmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi, uzun savaşlar sonunda yorgun bir millet, çoğu kapanmış, harap olmuş okullar, ancak % 9-10 kadarı okur-yazar olan bir nüfus devralmıştır. Bu durumda, cumhuriyet hükümetlerinin özellikle okuma-yazma oranının arttırılmasına önem vererek, Milli Eğitime ait kaynakların ilköğretime aktarılması için gösterdiği çabaları takdirle karşılamak gerekir. Bu dönemde, ülkedeki öğretmen ihtiyacını karşılamak için çeşitli denemeler yapıldığı, eğitim kursları, ülkenin çeşitli bölgelerinde açılan öğretmen okulları, köyün kalkınmasını hedefleyen köy öğretmen okulları, yüksek öğretmen okulu vb. denemeler, her biri kendi dönemlerinin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere açılmış, çalışmış ve değişen şartlar karşısında yerlerini yeni kurumlara bırakmışlardır.

1982 yılına kadar Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğunda olan öğretmen yetiştiren kurumlar, bu tarihten itibaren üniversitelerde Eğitim Fakülteleri haline dönüştürülmüştür. Bugün dünyada bu konu ile ilgili genel eğitime paralel olarak, ülkemizde her seviyede okula öğretmen yetiştiren kurumlar üniversite çatısı altında toplanmış bulunmaktadır. Daha önceki dönemlerde doğrudan doğruya öğretmen yetiştirmeyi hedeflemeyen ama mezunlarının bir bölümü öğretmen olan Fen ve Edebiyat Fakültelerinin yanısıra bugün artık öğretmen adaylarının başlangıçta tercih ederek sınavlarına girdikleri Eğitim Fakülteleri hizmet vermektedir. Bu, bilimsel gelişmeye sürekli açık öğretmen adaylarının yetişmesi yönünden ümit verici bir gelişmedir. Bu açıdan üniversitelerin program-

larını sürekli olarak geliştirmeleri, meslek öncesi hazırlığı en iyi şekilde sağlayabilmek yönünden büyük önem taşımaktadır.

Öğretmenler bugün 450 bini aşkın sayıları ile kamu görevlileri arasında en büyük olan gruplardan birini oluşturmaktadırlar. Hızla artan çocuk nüfusu, bir yandan mevcut öğretmen sayısını yetersiz kılarken, bir yandan da çağımızın süratle değişen bilim ve teknolojik bilgileri de öğretmenin daha iyi yetişmesini ve kendini sürekli yenilemesini gerekli kılmaktadır.

Bu bakımdan, bugün mevcut öğretmenlerimiz açısından en önemli sorunlardan birisi meslek öncesi hazırlık, diğeri ise meslek sırasında gelişmeyi sağlayıcı etkin hizmet içi eğitim programlarının gerçekleştirilebilmesidir. Ancak, özellikle öğretmenlik mesleğinin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenin kişilik özelliği, bireyin öğretmenlik mesleğine yatkınlığı ve bu mesleği isteyerek seçip seçmediği konuları öğretmenin mesleğe hazırlık öğrenimini ve meslek sırasındaki başarısını etkilemek yönünden son derece önemlidir.

Mevcut üniversite seçme sistemi, öğrencilere yetenek, ilgi ve isteklerine uygun alanlara girebilme konusunda yeteri kadar fırsat vermemektedir. Ayrıca öğretmenliğin son 10 yıllarda gençler arasında tercih sıralarında önemli ölçüde değer kaybettiği ve bir hayli gerilerde tercih edilen bir alan haline döndüğü de dikkati çeken bir başka husustur (Uysal, 1970). Bu durumda, genellikle puanları hukuk, iktisat, işletme, mühendislik, tıp gibi gençler açısından cazip bulunan alanlara girmeye yeterli olmayan adayların açıkta kalmamak için öğretmen yetiştiren kurumları yazdıkları ve istedikleri, diğer bölümlere girememenin kırıklığı ile derslere yeteri kadar ilgi duymadıkları ve bu yüzden başarıma isteklerinin de hayli düşük olduğu görülmektedir.

Oysa örgün eğitimde öğretmen, okul-program ve öğrencinin yanısıra öğretimin en önemli faktörlerinden biridir. Teknolojinin hızla ilerlediği, insanoğlunun hayatını kolaylaştırmak için çok çeşitli aletler yaptığı günümüzde, öğretimi kolaylaştırmak üzere yapılan öğretim makineleri, bilgisayarlar bile öğretmenin değerini azaltmamıştır. Öğrenme faaliyeti, yalnızca öğrenilecek konu ile öğrenci arasındaki mekanik bir etkileşim olmayıp, sıcak insan ilişkilerini de gerekli kılan bir etkinlik olduğundan, hangi tür öğrenme materyali kullanılırsa kullanılsın öğretmenin öğretimdeki rolü azalmamaktadır. Bununla birlikte, bugünün öğretmeninden beklenen görevlerde önemli değişikliklerin bulunduğu da gözlenebilen bir başka gerçektir. Günümüzde öğretmenlik, meslekler arasında, aynı anda çok değişik rolleri birden yerine getirme zorunluluğu

olan en karmaşık mesleklerden biridir. Öğretmen sınıfta aynı anda hem lider, hem disiplin sağlayan kişi olmanın yanında sınıfı canlı tutan, öğrencilerin öğrenme isteğini arttırıcı önlemleri alan, plan ve program yapan, değerlendirme yapan kişidir. Sınıf dışında ise bu rollerine, çocuk ve gençlere model olma, toplumun kalkınmasında itici güç olma, iyi bir vatandaş olma vb. yeni görevler eklenmektedir. (Kolesnik, 1970). Bütün bu görevleri yerine getirebilmek için öğretmenin bazı özel niteliklerinin bulunması gereklidir.

Dünün klâsik eğitiminde bilgilerin değişim hızı oldukça yavaş, sınıfın mutlak hakimi öğretmen iken; bugünün hızla değişen bilgi dünyası ile giderek demokratikleşen, düşünen, soran, cevap arayan ve yaratan genç kuşakların yetişmesini amaçlayan eğitim dünyasında öğretmenin önemi artarken, sınıf ortamı içindeki rolü ve konumu da bir hayli değişikliğe uğramış bulunmaktadır. Her şeyden önce artık, sınıfta tek bilen öğretmen değildir. Öğretmen sınıftaki öğrencilerinin artan bilgi edinme yolları ile elde ettikleri bilgileri kazanma yollarını aramalı, en azından onlara anlamadıkları konularda yardımcı olabilmeli, onların saygı ve güvenini kazanabilmelidir. Bu da yalnızca meslek hazırlığı süresince kazanılan bilgilerle sağlanamaz. Ülkemizde henüz tam olarak öğrenci merkezli bir öğretimden söz etmemiz mümkün olmamakla birlikte, öğretim işinin yalnız öğretmenin aktif, öğrencinin pasif dinleyici olarak gerçekleştirilmesi yöntemi de önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Artık öğretmenin öğrencinin sorularına cevap veren, bazı konuları kendi imkânları ile arayıp, öğrenerek sınıfa getirmelerine imkan sağlayan bir yöntemi benimsemesi kaçınılmaz gibi görünmektedir. Hatta laboratuvar çalışmaları, geziler, gözlemler ve öğretimde yardımcı araçlar olarak sisteme sokulması amaçlanan bilgisayarlar, öğretimin büyük ölçüde bireyselleşmesine yol açmaktadır. Bu da, öğretmene her öğrencisinin ilgisini, yeteneğini, öğrenme hızını tanıma gibi yeni görevler yüklemektedir. Öğretmenin bunu başarabilmesi için iyi bir psikoloji, gelişim ve yöntem bilgisine ihtiyacı vardır.

Ancak öğretmenin yalnızca mesleki formasyona sahip olması da başarılı olabilmesi için yeterli olmamaktadır. Çağdaş öğretmen, iyi bir vatandaş olmanın yanında, insan ilişkilerinde başarılı bir birey olmak zorundadır. Bu özellik giderek demokratikleşen sınıf ortamında, öğretmenin öğrencileri ile ilişkisinde olduğu kadar okul içinde meslektaşları ve diğer insanlarla başarılı ilişkiler kurabilmesinde de önemlidir.

Bilmek ve öğretmek bir öğretmende bulunması gereken ana özelliklerdir. Konusunu iyi bilmek, yeniliklere açık olmak, bunları öğrencilerine en uygun yöntemlerle anlatabilmek, öğretmenin en önde gelen

nitelikleri arasında yer almaktadır. Öğrencilerine eşit ve objektif davranabilme, öğrencilerin bireysel özelliklerini göz önünde bulundurabilme, planlı ve programlı çalışma, sınıfta düzeni sağlayabilme, öğrencilere hoşgörülü davranabilme, güzel ve zengin bir dil özelliğine sahip olabilme, bunların yanısıra sıcak, sempatik ve dostça davranabilme günümüz öğretmeninde bulunması gereken temel özelliklerdir. Çocukluk ve gençlik dönemlerinin ideal yetişkin modeli olan öğretmenin, sınıfta öğrettikleri kadar genel tutum ve davranışlarının da öğrenciler üzerinde etkili olacağını hiç hatırdan çıkarmaması gereklidir.

"Öğretmenlerin kişilik özelliklerinin olumlu bir sınıf ortamı yaratılmasında ve öğretim çalışmalarının verimli olmasında en önemli değişken olduğunun anlaşılması ile birlikte bu alanda çok çeşitli araştırmalar yapıldığı görülmektedir" (Oğuzkan, 1985). Öğrencilerin öğretmenlerinde hangi özellikleri aradıkları konusu ile ilgili olarak ülkemizde de bazı araştırmalar yapılmıştır. Bütün bu araştırmalarda öğrenciler, genellikle en sevdikleri öğretmenlerinin bilgi sahibi, bilgiyi iyi aktaran, öğretmek için örneklerden yararlanan, ölçüleri sıkı, iyi huylu, neşeli, adil, sorumluluk sahibi, otoriteyi sağlayabilen, uyumlu vb. özelliklere sahip olmalarını istediklerini belirtmişlerdir (Oğuzkan, 1985, ss. 59,61).

Bu konuyla ilgilenen araştırmacılar öğretmenlik mesleğinde başarılı olan öğretmenlerde bulunması gereken özellikler konusunda pek çok ölçek de geliştirmişlerdir. Bu ölçeklerden biri, Barr tarafından hazırlanmıştır. Barr ölçeğinde, başarılı bir öğretmende bulunması gereken onbeş özellik belirlemiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

1. iyi huylu-uyumlu olmak,
2. başkalarını düşünmek,
3. işbirliğine açık olmak,
4. duygusal yönden dengeli olmak,
5. ahlaklı olmak,
6. kendini idare etmede başarılı olmak,
7. bağımsız, kendi kendine yeterli olmak,
8. zeki olmak-soyut düşünebilmek,
9. peşin hükümsüz ve adil olmak,
10. objektif olmak,

11. kişisel olarak çekici olmak (giyim, fizik görünüş, temizlik),
12. fiziksel enerji sahibi olmak (başarılı olmak için istekli olmak),
13. güvenilir olmak, dürüst olmak,
14. olaylara orijinal bir yöntemle yaklaşabilmek,
15. mesleki yönden yeterli bilgi sahibi olmak"

(Kolesnik, W.B. 1970, s.46).

Barr'ın bu listesindeki bütün özelliklere sahip olan öğretmen bulunabilir mi, ya da kaç öğretmende bu vasıfların hepsi aynı oranda bulunabilir? Bunu söylemek oldukça güç. Bu özelliklere büyük ölçüde sahip olan bireylerin öğretmenlik mesleğini tercih etmeleri en ideal durum olmakla birlikte, bugün için bunu gerçekleştirmemiz mümkün olmadığına göre, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarında, öğretmen adaylarına bilgi ve beceri kazandırmanın yanında öğretmenliğin gerektirdiği kişilik özelliklerini geliştirici ve uygun tutum ve davranışları kazandırıcı yaklaşımlara yer verilmesi son derece önemlidir. Bir insan olarak öğretmenin de bazı kusur ve eksiklerinin bulunması, zaman zaman hatalı davranması hoşgörülebilirse de, sabırlı, bilgili, hoşgörülü ve yaptığı işi sevme özelliklerinin bütün öğretmenlerde bulunması gereken özellikler olduğu söylenebilir. Öğrencilerini sevmeyen, meslektaşlarıyla iyi ilişkiler kuramayan, kişisel problemlerini sınıfa ve okula taşıyan öğretmenlerin başarılı olma şanslarının az olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Yahya (1989), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Ün. Eğt. Bil. Fak. Yay., Ankara.
- Koçer, Hasan Ali (1967), *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Ankara.
- Kolesnik, B. Walter (1970), *Educational Psychology*, Mc Graw-Hill Book New York-Company, London.
- Oğuzkan, F. (1985), *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç, İlke, Yöntem ve Teknikler)*, Emel Matbaacılık Sanayi., Ankara.
- Uysal, Şefik (1970), *Bireysel ve Toplumsal Faktörlere Göre Lise Öğrencilerinin Meslek Seçimleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara.